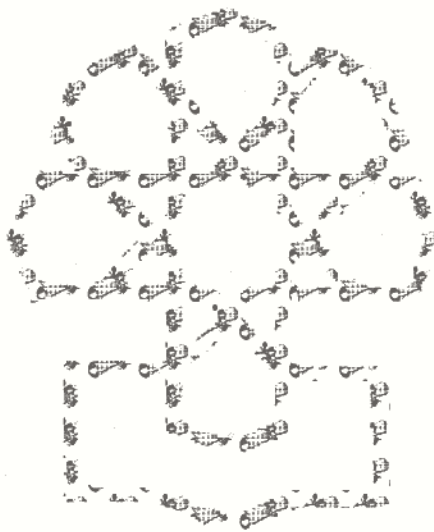

گزارش کارشناسی پیرامون

ممنوعیت بکارگیری اسامی، عناوین و اصطلاحات بیگانه

معاونت پژوهشی

تیر ۱۳۷۵

کار: دفتر بررسی‌های حقوقی

کد گزارش: ۱۹۰۱۵۲۵

ممنوعیت بکارگیری اسامی، عناوین و اصطلاحات بیگانه

عنوان طرح

شماره ترتیب چاپ: ۲۲

شماره چاپ سابقه: ۱۸۱۲ (دوره چهارم)

شماره دفتر ثبت: ۱۸

تاریخ چاپ: ۱۳۷۵/۴/۱۱

کمیسیون‌های ارجاعی: ارشاد و هنر اسلامی - امور صنایع و

معادن - کار و امور اجتماعی

مشخصات طرح

مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی

کتابخانه و واحد اسناد و اطلاع‌رسانی

شماره: ۷۴۴۹

تاریخ: ۷۴ / ۱۱ / ۱۳

زبانی که امروزه زبان رسمی ماست، زبانی است که هزاران سال فراز و نشیب را طی کرده است و در طول تاریخ در برابر زبانهای دیگر مقاومت کرده و خود را به مارسانیده و در این راه گذشته از فرهنگ غنی که در پس پرده این زبان مستقر است تلاشهای حافظان و نگهبانانی چون حافظ و سعدی بسیار مؤثر بوده است. در واقع همانان بوده‌اند که با سخنان نغز و اشعار پرمغز خود این امانت بزرگ را از گزند تعرضات مصون داشته و آن را به عنوان ودیعه‌ای جهت نسلهای آینده به ما سپرده‌اند.

زبان فارسی در واقع ترجمان فرهنگ دیرینه و عواطف و گنجینه‌های فرهنگ و ادب سرزمین ماست و بی‌شک هر کس که به این سرزمین و به این کشور بزرگ باستانی علاقه دارد برای فرهنگ و زبان فارسی که ترجمان آن فرهنگ است ارزش و اهمیت فراوانی قائل است. در واقع فرهنگ هر قوم و ملتی در آئینه ادبیات آن قوم و ملت منعکس می‌شود و به عبارتی دلبستگی به فرهنگ و هویت ملی، پیوند غیر قابل انکاری با زبان دارد تا جایی که به جرأت می‌توان گفت که سهل‌انگاری در پاسداری از حریم زبان به قیمت از دست دادن گذشته و فرهنگ تمام خواهد شد؛ چراکه امروزه دیگر نبرد ملتها و تمدنها با سرنیزه و نیروی مسلح و به صورت رویارویی نیست بلکه به شکل نوین خود یعنی تبادل و یا تهاجم فرهنگی است و یکی از عناصر اساسی هر فرهنگی زبان است. در تبادل و تهاجم، فرهنگ آنکه غنی نبوده و یا ضعیف باشد تسلیم شده و در دیگری مستحیل می‌گردد و با توسل به زور هم نمی‌توان از آن فرهنگ دفاع نمود. همچنین اگر فرهنگی غنی و قوی باشد در هیچ شرایطی شکست نخواهد خورد. لذا باید ابتدائاً در صدد حفظ و غنای فرهنگها بود و مهمترین عامل در این ارتباط زبان است. در واقع یکی از راههای اصلی نفوذ فرهنگها بر یکدیگر زبانی است که فرهنگها در آن تبلور یافته‌اند. لذا می‌توان گفت که دفاع از حریم زبان فارسی وظیفه وجدانی و ملی هر ایرانی است چرا که علی‌رغم اینکه زبان فارسی قلمروی وسیع داشته و در سرزمینهایی چون تاجیکستان و ازبکستان و بلغارستان و تکلم می‌شود اما مهد آن ایران است. حال مسئله‌ای اساسی که مطرح است این است که این دفاع باید چگونه و به چه شیوه‌ای صورت گیرد و طریق عملی آن چگونه است؟ طرح حاضر یک سری راه‌کارها و طرقی را پیشنهاد نموده که در این گزارش مورد بررسی قرار خواهد گرفت. اما قبل از هر چیز باید دید که عوامل ابتدایی زبان چیست، تا بتوان از آن دفاع نمود.

۲- عوامل مؤثر در تقابل زبانها

۱- گسترش ارتباطات: یکی از عوامل و شاید مهمترین آنها در تقابل و تبادل میان زبانها وجود و گسترش ارتباط بین تمدنها و فرهنگهای مختلف است. در گذشته بدلیل عدم وجود وسایل و امکانات کافی ارتباط بین ملتها و تمدنهای مختلف بسیار مشکل محدود بود اما امروزه که گفته می‌شود عصر ارتباطات

است به جهت پیشرفت فن آوری (تکنولوژی) ارتباط بین ملتها و کشورهای مختلف بسیار آسان و گسترده گردیده و این ارتباط یا از طریق اشخاص است و یا از طریق وسایل مخابراتی و اطلاعاتی. در عصر حاضر به جهت وجود وسایل حمل و نقل سریع مهاجرتها و مسافرتها افراد از کشوری به کشور دیگر بسیار آسان بوده و رشد فزاینده‌ای داشته است. این نوع ارتباط علی‌رغم تسهیل از جهت فرهنگی هنوز ارتباطی سنتی و قدیمی است. ارتباطات غیر مستقیمی که از طریق وسایل مخابراتی و وسایل ارتباط جمعی اعم از رسانه‌های مکتوب و غیر مکتوب صورت می‌گیرد بسیار مؤثرتر و نافذتر است. چنانکه با وجود ماهواره‌های مخابراتی که چندین کشور را تحت پوشش قرار می‌دهند دیگر نمی‌توان از بستن مرزها سخن به میان آورد اصولاً برای دفاع از حریم زبان قطع ارتباط و یا محدود کردن آن علاوه بر اینکه امکانپذیر نیست و اصولاً روش صحیح و منطقی نیز نمی‌باشد. چرا که زندگی در فضای بین‌المللی مستلزم برقراری ارتباط است و هزاران ضرورت دیگر این ارتباطات را ایجاب می‌نماید بنابراین باید در پی اندیشه‌ای دیگر بود.

۲- پیشرفت علم و تکنولوژی: از عوامل مؤثر دیگر در نفوذ زبانها در یکدیگر پیشرفت علم و تکنولوژی و وقوع اختراعات و اکتشافات گسترده و پیاپی می‌باشد. بدین صورت که ملل متری و پیشرفته به لحاظ علمی، کالاهایی می‌سازند که آنها را با استفاده از زبان خود نامگذاری می‌نمایند و این کالاها با همان نام خارجی وارد کشورهای دیگر می‌شود و به همان نام مشهور شده مورد استفاده قرار می‌گیرد. استفاده از کلماتی چون «تلویزیون»، «تلفن»، «هلی‌کوپتر» دقیقاً به همین علت است. شاید به همین دلیل است که در بند ۴ ماده ۱ اساسنامه فرهنگستان زبان و ادب فارسی؛ «ایجاد نشاط و بالندگی در زبان فارسی به تناسب مقتضیات زبان و زندگی و پیشرفت علوم و فنون بشری با حفظ اصالت آن» از اهداف فرهنگستان زبان و ادب فارسی ذکر شده است.

اما طریق دفاع از حریم زبان جلوگیری از ورود این نوع کالاها و مقاومت در برابر تکنولوژی نیست بلکه باید سعی در پیشرفت علمی و صنعتی داشت تا نیازی به کالای بیگانه نداشته باشیم و یا اینکه حداقل در بدو ورود این کالاها برای آنها واژه معادل فارسی مناسبی ساخته و یا انتخاب نماییم.

علم و فن آوری به صورت غیر مستقیم نیز در این امر مؤثر است بدین صورت که کشورهایی که از قدرت صنعتی و فن آوری بالایی برخوردارند به عنوان کشوری قدرتمند بر دیگر کشورها احاطه داشته و ابتکارات منطقه‌ای یا جهانی را بر عهده می‌گیرند و چون ابتکارات سیاسی و نظامی و اجتماعی و ... را بر عهده می‌گیرند افکار و اندیشه‌های آنان نیز حاکم می‌گردد مسلم است که تسلط زبان بارزترین نمود این تسلط و حاکمیت است.

بنابراین قدرت نفوذ و رواج هر زبانی رابطه مستقیم دارد با قدرت علمی و اقتصادی و سیاسی ملتی که به آن زبان تکلم می‌نمایند. لذا اگر هدف رواج و گسترش زبان است چنانکه بند ۳ ماده ۱ اساسنامه فرهنگستان زبان و ادب فارسی «رواج زبان و ادب فارسی و گسترش حوزه و قلمرو آن در داخل و خارج کشور» را به عنوان یکی از اهداف فرهنگستان ذکر نموده است، باید در وهله اول به دنبال تقویت بنیه علمی و اقتصادی و ... بود و اگر هدف دفاع از حریم زبان است باید قبل از هر چیز به دنبال پویا کردن زبان بود به نحوی که بتوان متناسب با مقتضیات زمان و پیشرفت علوم و فنون بشری، واژه‌گزینی و واژه‌سازی نمود. به علاوه این امر باید به موقع صورت گیرد چرا که اگر با تأخیر صورت گیرد آن وقت واژه خودی نامأنوس جلوه می‌کند و واژه خارجی مانوس، چنانکه امروزه مردم ما به سختی می‌توانند به جای کلمه «هلیکوپتر» و

«تکنولوژی» از کلمات «چرخبال» و «فن آوری» استفاده نمایند. همچنین است در مورد «تلویزیون» و «تلفن»

و ...

۳- اهداف طرح

قبل از بیان اهداف طرح ذکر این نکته ضروری است که بر طبق تبصره ۱ ماده ۹۱ آیین نامه داخلی مجلس شورای اسلامی ناظر بر ماده ۸۷ همان آیین نامه، طرحهای قانونی نیز باید دارای مقدمه‌ای توجیهی حاوی دلایل لزوم تهیه و پیشنهاد آن باشند در حالی که این امر در طرح حاضر رعایت نگردیده اگرچه ضرورت ارائه طرح حاضر بسیار بدیهی است اما رعایت مقررات نیز الزامی است. با وجود این و مستفاد از متن ماده واحده، اهداف طرح عبارت است از: حفظ قوت و اصالت زبان فارسی به عنوان یکی از ارکان هویت ملی ایران و زبان دوم عالم اسلام، عدم استعمال واژه‌ها و اصطلاحات بیگانه و یافتن و ساختن معادلی مناسب برای آنها در زبان فارسی.

۴- اظهار نظر کارشناس

۱- در متن ماده واحده از عبارت «کلمات و واژه‌های نامأنوس بیگانه» استفاده شده که خود نامفهوم است چراکه اگر صدر ماده که منظور از طرح را حفظ قوت و اصالت زبان فارسی بیان نموده است، مورد نظر قرار گیرد باید مفهوم آن عدم به کارگیری اساسی و عناوین و اصطلاحات غیر فارسی باشد اعم از انگلیسی و فرانسوی و عربی و ... اما ظاهر عبارت مفهوم دیگری را می‌رساند و به نظر می‌رسد که از اصطلاحات و اسامی و عناوین بیگانه فقط به کارگیری آن دسته که نامأنوس هستند ممنوع است نه آنهایی که زبان فارسی و فارسی زبانان، با آنها انس گرفته‌اند. از طرفی، مشخص نیست که آیا عدم به کارگیری اسامی و عناوین و اصطلاحات عربی نیز مورد نظر بوده است یا خیر؟ چراکه از یک طرف کلمات و اصطلاحات عربی نیز نسبت به زبان فارسی «بیگانه» محسوب می‌شوند و از طرف دیگر از آنجایی که دین ما دین مقدس اسلام است و متون اسلامی و کتب مذهبی بیشتر به زبان عربی است و به طور کلی دین اسلام به وسیله اعراب به ایران آورده شده لذا زبان فارسی با زبان عربی مخلوط و عجین شده و بعضی کلمات و اصطلاحات عربی بیشتر از معادلهای فارسی خود کاربرد دارند، لذا مشکل می‌توان گفت که زبان عربی به عنوان یک زبان بیگانه نیز مورد نظر ارائه کنندگان طرح بوده است. خلاصه کلام اینکه باید مشخص شود منظور، عدم به کارگیری اسامی و عناوین و اصطلاحات غیر فارسی است و یا اسامی و عناوین و اصطلاحات انگلیسی و غربی که البته این خود محدوده‌ای نامشخص خواهد داشت.

۲- در تبصره ۱ ماده واحده واژه‌گزینی و واژه‌سازی برای واژه‌هایی که نیاز به معادل فارسی دارند بر عهده فرهنگستان زبان و ادب فارسی گذاشته شده است. در اساسنامه فرهنگستان زبان و ادب فارسی مصوب ۶۸/۱۲/۷ شورای انقلاب فرهنگی (بندهای ۲ و ۳ و ماده ۲) نیز تأسیس واحدهای واژه‌سازی و واژه‌گزینی و سازمان دادن واحدهای مشابه در مراکز دانشگاهی و دیگر سازمانهای علمی و فرهنگی و هماهنگ ساختن فعالیتهای آنان از راه تعاطی تجارب و همچنین نظارت بر واژه‌سازی و معادل‌یابی در

ترجمه از زبانهای دیگر به زبان فارسی و تعیین معیارهای لازم برای حفظ و تقویت بنیه زبان فارسی در برخورد با مفاهیم و اصطلاحات جدید، از وظایف فرهنگستان زبان و ادب فارسی بیان شده است.

در تبصره ۴ طرح حاضر دستگاهها و مراکز علمی، آموزشی، صنعتی و فرهنگی ملزم به همکاری با فرهنگستان زبان و ادب فارسی و واژه‌گزینی و واژه‌سازی شده‌اند. در تبصره ۳ نیز دستگاههای آموزشی و پژوهشی، دانشگاهها و دیگر سازمانهای علمی و فرهنگی موظف به واژه‌گزینی و واژه‌سازی تخصصی شده و باید واژه‌های پیشنهادی خود را به تصویب فرهنگستان زبان و ادب فارسی برسانند.

مشکلی که در ارتباط با مقررات فوق وجود دارد نحوه و چگونگی انجام این همکاری است چراکه از یک طرف تأسیس واحدهای واژه‌گزینی و واژه‌سازی در دانشگاهها و مراکز علمی و فرهنگی از وظایف فرهنگستان زبان و ادب فارسی ذکر شده است (بند ۲ ماده ۲ اساسنامه فرهنگستان) و از طرف دیگر دانشگاهها و مراکز علمی و فرهنگی خود رأساً مکلف به واژه‌گزینی و واژه‌سازی و همکاری با فرهنگستان در این امر هستند. لذا به نظر می‌رسد که در واژه‌گزینی و واژه‌سازی تخصصی بین فرهنگستان زبان و ادب فارسی و دانشگاهها و مراکز علمی و پژوهشی هماهنگی لازم وجود نخواهد داشت. بنابراین چنین به نظر می‌رسد که بهتر است واژه‌گزینی و واژه‌سازی تخصصی بر عهده مراکز علمی و دانشگاههای مربوطه و اگذار شود چراکه در متون تخصصی واژه‌گزینی و واژه‌سازی توسط متخصصان علم و رشته مربوطه بهتر صورت می‌گیرد.

بدین دلیل که متخصصین هر علمی به جهت احاطه بر مفاهیم آن علم بهتر می‌تواند تشخیص دهد که چه واژه‌ای از زبان فارسی می‌تواند معنا و مفهوم واژه خارجی را برساند. بدین طریق از وضع واژه‌های ناهنجار و نامأنوس نیز جلوگیری خواهد شد.

۳- در تبصره ۵ طرح حاضر مقرر شده است که: «کارخانه‌ها، کارگاهها و اماکن تولیدی و خدماتی و تجاری موظفند ظرف مدت دو سال از تاریخ اجرای این قانون اسامی تولیدات خود را به معادل‌های فارسی مصوب فرهنگستان زبان و ادب فارسی و ظرف مدت یک سال نام امکان خود را به نامهای ایرانی اصلاح نمایند». در خصوص تبصره فوق خاطر نشان می‌سازد که باید بین اسامی و عناوین و واژه‌های خارجی که برای آنها در حال حاضر واژه معادل فارسی‌گزینش و یا ساخته شده است و آنهایی که باید برای آنها واژه‌گزینی و یا واژه‌سازی شود قائل به تفکیک شد. بدین صورت که کارخانه‌ها و کارگاهها و اماکنی که نام آنها و یا نام تولیداتشان جزء دسته اول است ظرف مدت ۶ ماه از تاریخ لازم‌اجرا شدن این قانون و آنهایی که نامشان و نام تولیداتشان جزء دسته دوم است ظرف مدت ۶ ماه پس از تصویب معادل فارسی توسط فرهنگستان زبان و ادب فارسی ملزم به تغییر نام خود یا نام تولیداتشان باشند.

۴- در تبصره ۶ در خصوص چاپخانه‌ها، مراکز طبع و نشر، روزنامه‌ها و سایر مطبوعات مقرر شده است در صورت تخلف آنان (و استفاده از واژه‌های بیگانه‌ای که توسط فرهنگستان برای آنها معادل فارسی وضع شده است) مطابق قانون با آنها رفتار خواهد شد.

لیکن در طرح حاضر هیچ اشاره‌ای به مجازات متخلفان نشده است و لذا مشخص نیست منظور کدام قانون است. به نظر می‌رسد در این مورد خلاء قانونی وجود دارد.

۵- در تبصره ۷ اشاره شده که صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران موظف است از به کارگیری واژه‌های نامأنوس بیگانه خودداری کند و ضوابط دستوری زبان فارسی معیار را رعایت نماید. در خصوص

این بند نیز علاوه بر مشکل فوق‌الذکر (وجود ابهام در عبارت - نامأنوس بیگانه)، برای تخطی از آن نیز ضمانت اجرایی پیش‌بینی نشده است.

۶- در تبصره ۹ نیز مقرر شده است که: «نیروی انتظامی موظف است از نصب و استفاده از علائم به زبان و خط بیگانه توسط مراکز تولید، توزیع و صنوف جلوگیری نماید».

تبصره یاد شده تکلیفی را که دارای ماهیت قضایی است بر عهده ضابطین قضایی گذاشته است چرا که وظیفه نیروی انتظامی به عنوان ضابط دادگستری اعلام جرم و یا اجرای حکم می‌باشد به عبارتی نیروی انتظامی باید صرفاً تخلف از قانون را به مقامات قضایی اعلام و در مورد جرائم مشهود از محو آثار جرم جلوگیری نماید نه اینکه خود رأساً تخلف از قانون را تشخیص داده و مجوز دانست و حکم آن را نیز اجرا نماید. مضافاً اینکه همیشه تشخیص اسامی و عناوین و اصطلاحات بیگانه به آن راحتی و آسانی نیست که پرسنل نیروی انتظامی بتوانند آن را تشخیص دهند.

بنابراین پیشنهاد می‌شود که در خصوص اسامی کارخانه‌ها و کارگاههایی که به ثبت رسیده‌اند از طریق اداره ثبت شرکتها اقدام شود. همچنین در مورد اسامی تولیدات آنها و در مورد تولیدات و اسامی کارخانه‌ها و کارگاههایی که به ثبت نرسیده‌اند از طریق مقامات قضایی و ارجاع به کارشناس تعیین تکلیف گردد.

در خاتمه تأکید می‌شود زبان فارسی قابلیت بسیاری در ایجاد لغت جدید دارد. آنچنان که مرحوم دکتر حسابی نیز در مقدمه فرهنگ خود با توضیح بسیار به این نکته پرداخته‌اند. لذا تبلیغ و ترویج قابلیت‌های زبان فارسی و ایجاد انگیزه در استفاده دقیق و صحیح از قابلیت‌های زبان فارسی لازم است از مدارس شروع شود و با تداوم آن در سطوح دیگر جامعه می‌توان انتظار استفاده مناسب از ویژگی‌های زبان فارسی را داشت.